

תוכן העניינים

ז	תודות
1	הקדמה – שחר פינסקר
	ריקודֵה פּוֹטֶש
13	המרכבה
	יוסל בירשטיין
17	בין עצי הזית
24	המכתב
32	רעננה
	מנדל מאן
39	ליד חורבות אפולוניה
45	אשתו של קפקא
	רחל אורבך
55	שיר הערש
	ישעיהו שפיגל
64	ענבים על ההר
69	הגשר
	מִלְשָׁה מְאֵלִי
83	הווילון

צבי אייזנמן

- 121 פגישה
129 במקום ששמים נושקים לים
138 שמירת לילה
144 הלל

לייב רוכמן

- 149 הלוויה

אברהם סוצקבר

- 156 שביתת הקברנים
165 התאומות

אברהם קרפינוביץ'

- 176 נוטקה החתול
187 הכול למען וילנה
196 הדגל
211 כסף יהודי
218 ברחובות תל אביב

על היוצרים

227

- 233 המקורות

הקדמה

יוסל בירשטיין, אחד הסופרים האהובים על הקהל הישראלי, פתח כך את סיפורו הקצרצר שהתפרסם בעברית ב-1986:

אמרו לי שאני שייך לעבר. מספר על אנשים זקנים. ואחרי שנים רבות בארץ, ממשיך לכתוב יידיש, שפה חירשת-אילמת, כי אין מדברים בה ואין שומעים אותה. לא אמרו לי זאת בפני. הקשבתי מן הצד כשדיברו עלי, והסכמתי אתם. יכולתי עוד להוסיף שאני מתעצבן כשאינני מרוצה מדף שכתבתי ביידיש. על מה יש כאן להתעצבן? על מילים שלא יקראו ולא ישמעו? ובכל זאת אני ממשיך להתייגע על דברים שאינם קיימים עוד. אני באמת שייך לעבר. כדי שלא אהיה בודד שם, בעבר, הלכתי לחפש נוספים כמוני.¹

האומנם נכון הדבר שידיש הייתה שפה חירשת-אילמת בישראל? האם לא היו בסביבתו של יוסל בירשטיין הרבה דוברי יידיש שחלקם אף נהפכו לדמויות בסיפוריו וברומנים שלו? מהו אפוא הדבר שהפך אותם לחירשים-אילמים? האם זוהי העובדה שהחברה הישראלית התעלמה מהם ומנוכחותם, ובירשטיין הוא זה שרצה והיה מסוגל לשמוע אותם? האם בירשטיין, סופר יידיש שהחל לכתוב ולפרסם גם בעברית, אימץ את התפיסה הרווחת ביחס ליידיש כשפה שעבר זמנה מן העולם, או שהוא העמיד אותה באור אירוני? ומהן בעצם, המסקנות שבירשטיין הסיק מן העובדה שידיש היא "שפה חירשת-אילמת"? האם הפסיק לכתוב? הפתרון שבפיו הוא "ללכת אל העבר", וכדי לא להיות בודד שם לחפש נוספים כמוהו; האמת היא שגם בשנות השמונים של המאה העשרים לא היה צורך ללכת רחוק מדי בזמן ובמקום כדי למצוא מה

1 יוסל בירשטיין, כתם של שקט, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 1986, עמ' 173.

שבירשטיין חיפש. הוא היה חלק מקהילה של דוברי יידיש ושל ספרות יידיש שנכתבה בישראל מאז הקמתה, וגם קודם לכן.

בתקופת היישוב, כאשר הספרות העברית התפתחה וניצבה במרכז העשייה התרבותית, נכתבה בארץ ישראל גם ספרות ביידיש, אם כי בממדים צנועים. ב-1928 הוקם מועדון הסופרים והעיתונאים ביידיש בארץ ישראל, ובשנים 1928-1946 הופיעו למעלה מעשרים קבצים ספרותיים ביידיש.² בשנים אלו פעלו ביישוב סופרים כמו אברהם ריוס וזלמן ברכות, והמשוררים יוסף פֶּפֶרניקוב וריקוֹדָה פּוֹטֶשׁ (שכתבה גם סיפורים כמו "המרכבה" המופיע כאן).³ סופרי יידיש הגיעו לארץ ישראל במשך כל התקופה הזאת, ובמיוחד לאחר השואה.

בשנותיה הראשונות של המדינה, בעיצומה של העלייה ההמונית, הוקמה בישראל, בעידודו הפעיל של המשורר אברהם סוצקבר, חבורה ספרותית ושמה "יונג ישראל" (ישראל הצעירה).⁴ חברי הקבוצה היו משוררים וסופרים שכתבו יידיש, מהגרים ויוצרים בתחילת דרכם האמנותית. רובם היו ניצולי שואה ופליטים ששהו בזמן המלחמה בברית המועצות והגיעו ממחנות העקורים, אך היו בה גם אחרים, כיוסל בירשטיין ורחל פישמן, שעלו מאוסטרליה ומארצות הברית. הם התגוררו בקיבוצים, בתל אביב, בחיפה ובערים נוספות.

בפגישת היסוד של החבורה, שהתקיימה באוקטובר 1951 בקיבוץ יגור, תיאר יוסל בירשטיין, שגר אז בקיבוץ גבת השכן, את חוויית הכתיבה ביידיש בקיבוץ ישראלי: "ביום שהגעתי לקיבוץ קיבלתי מכתב ממשורר יידיש ותיק שכתב לי: אתה גר עכשיו בקיבוץ. אל תשכח שם שאתה משורר יידיש". דברים אלה הזכירו לבירשטיין את אזהרתו

2 על התקופה הראשונה של עיתונות יידיש בארץ ראו אריה פילובסקי, "עיתונות יידיש בארץ ישראל מתחילתה ועד הופעת 'נייוועלט'", קתדרה 10 (1979), עמ' 72-101; על השנים 1928-1948 ראו אריה פילאָווסקי, צווישן יאָ און ניין: יידיש און יידיש-ליטעראַטור אין ארץ-ישראל 1907-1948, תל אביב: וועלטראַט פֿאַר יידיש און יידישער קולטור, 1986, עמ' 251-347, 366-367.

3 יעל חָבֵר, מה שחייבים לשכוח: יידיש ביישוב החדש, ירושלים: יד יצחק בן צבי, 2005.

4 על הקבוצה ראו את מאמרו החלוצי של דוד-הירש ראָסקעס, "די שרייבער גרופע 'יונג-ישראל'", יוגנטרוף 28-29 (ספטמבר 1973), עמ' 7-12, 33; 33 (יולי 1975), עמ' 7-8, 24; 34 (פברואר 1976), עמ' 4-7, 12.

של אביו, לפני הגירתו כנער מפולין לאוסטרליה: "אל תשכח שאתה יהודי בארץ נוכרית". על אף ההבדלים בין ההגירות לא נעלמה מעיניו של בירשטיין האירוניה הטמונה בהשוואה: "א' יידישער שרייבער אין קיבוץ" (סופר יידיש – או סופר יהודי – בקיבוץ) הייתה כותרת הדברים שנשא בירשטיין במעמד זה.⁵ ביידיש, התואר "יידישער" משמעו גם יהודי וגם כותב יידיש. בקיבוץ, לעומת זאת, נתבעו החברים להפוך את העברית לשפתם היחידה.

אם כן, איזה תפקיד יכלה היידיש, ספרותה ותרבותה, למלא בתוך הקיבוץ? מה יעשה במקומו החדש סופר יידיש שאינו מעוניין לנטוש את הלשון וספרותה שהוא מרגיש שייך אליה? תשובתו של בירשטיין הייתה שעליו לעשות את שעשו לפניו סופרי יידיש שהיגרו ממזרח אירופה אל הערים הגדולות ברחבי העולם ואל מקומות רחוקים כמו אוסטרליה, דהיינו "להקיף את עצמו בספרי יידיש, ליצור לעצמו סביבה רוחנית שבה לא ישכח את היידיש". דא עקא, ממשיך בירשטיין ושואל, מה יעשה הסופר אם הוא רוצה גם לטעת את עצמו בתוך התרבות החדשה שבתוכה הוא חי? האם הוא יכול להמשיך להקיף עצמו בספרות יידיש? האם אין הוא יוצר בכך חיץ בינו לבין התרבות הישראלית החיה הנוצרת סביבו בעברית?

מצבו של הסופר ביידיש ושל הלשון עצמה היה שונה מאוד בעיר כמו תל אביב, שבה חיו בשנות החמישים והשישים דוברים רבים של השפה וגם צרכנים של תרבותה ברמות שונות: עיתונים, הצגות ואירועים תרבותיים שונים. אך בירשטיין דיבר על גורלו כסופר בקיבוץ, ובכך הקצין את הבעיות והדילמות שעמדו לפני כלל היוצרים ביידיש בישראל. מצבה של הלשון היה בעייתי וייחודי, ולכך גרמו, בין היתר, היחס המזלזל של החברה הישראלית כלפי היידיש, שפה שנחשבה "גלותית", וגם הצורך להכחיש ולשכוח אותה אף על פי, וגם מפני שהייתה שפת האם של רבים ממייסדי המדינה. תחושת האיום על העברית שנותרה מימי "מלחמת הלשונות" הייתה חלק מהחשש מיידיש אפילו בשנות החמישים, כאשר מקומה של העברית בהווית

5 יוסל בירשטיין, "א' יידישער שרייבער אין קיבוץ", די גאלדענע קייט 11 (1951), עמ' 162-167.

הארץ היה כבר מובטח. היידיש נדחקה למעמד של שפת היומיום בתוך הבית, לבדיחות והלצות, או לחילופין לבנייתן של אנדרטאות כבודות לעולם היהודי שנחרב בשואה.⁶ קשה היה לדמיין מי יהיה קהל הקוראים העתידי של ספרות יידיש ישראלית, וכתבתה לא הסתמנה כמסלול יציב במיוחד, אף שבישראל נוצרו עיתונות ותיאטרון שהיו פופולריים מאוד בקרב הקהל הרחב.⁷ על כך יש להוסיף בעיה מהותית: בירשטיין טען כי יש קושי ממשי להתאים את היידיש לתיאור המציאות הישראלית, שבה ניסו סופרי היידיש לבנות את ביתם החדש.

אך דווקא אתגרים אלה הפכו את יצירותיהם של סופרי היידיש לסניגוריה מרתקת במיוחד בין המסורות הספרותיות של היידיש במזרח אירופה ובאמריקה לבין השפה, הנוף, הדמויות ועולם הדימויים הישראלי; בין הבית היהודי שנחרב בשואה למציאות ההולכת ונרקמת בישראל. כך אפשר למצוא בסיפורת יידיש שנכתבה בישראל את הקיבוץ, את המרחבים הפתוחים ואת הנוף העירוני; יש בה דמויות של ניצולי שואה ושל צברים, של ערבים, של בדואים ושל מהגרים יהודים ממזרח אירופה, מהמזרח התיכון ומכל רחבי העולם. היידיש עצמה למדה להכיל מילים וביטויים מן העברית הישראלית ומן הערבית, וכך התאימה את עצמה לחיים בישראל, כפי שהבחינו סופרי יידיש ותיקים כמו דוד פינסקי, משה גרוס-צימרמן ואברהם סוקצבר בשנת 1954.⁸

6 דן מירון, "הם צוחקים – אני בוכה", הארץ, 16 ביולי 2004, עמ' 2; כונס כמבוא לספרו הצד האפל בצחקו של שלום עליכם: מסות על חשיבותה של הרצינות ביחס ליידיש ולספרותה, תל אביב: עם עובד, 2004, עמ' 9-16.

7 Rachel Rojanski, *Yiddish in Israel: A History*, Bloomington, IN: Indiana University Press, 2020; דיאגו רוטמן, הבמה כבית ארעי: התאטרון של דז'גאן ושוואכר: 1927-1980, ירושלים: מאגנס, 2018, עמ' 157-266; על ספרות יידיש מנקודת מבטו של סופר עברי צעיר בשנות החמישים בישראל ראו אהרן מגד, "נחלה שכוחה", משא, 5 באוגוסט 1954, וכן התגובות הרבות למאמר זה; ראו את מאמריו המאוחרים: "הרהורים על שתי לשונות" ו"משפחה ומשפוחה", שכונסו בספרו שולחן הכתיבה: קובץ מאמרים בענייני ספרות, תל אביב: עם עובד, תשמ"ט, עמ' 130-148.

8 דוד פינסקי, משה גראס-צימרמן, אברהם סוקצבר, "ישראל, דער יידישער שרייבער און די יידישע וועלט", די גאלדענע קייט 19 (1954), עמ' 214-224.

יוצרי היידיש בישראל יצרו מערך ספרותי חדש, השונה הן מספרות יידיש שנכתבה במקומות אחרים בעולם והן מהספרות העברית שנכתבה בישראל. קהל הקוראים של הספרות הזאת התקיים לא רק במדינת ישראל; הוא היה מפורז בכל רחבי העולם היהודי, והוא ציפה לייצוג ספרותי ביידיש של המציאות הישראלית. מעבר לכך, אם ספרות יידיש בתקופת היישוב התקיימה בשוליים ביחס למה שנכתב בניו יורק, בוורשה ובמרכזים אחרים של יידיש בעולם, אחרי השואה והקמת המדינה נעשתה ישראל למרכז חשוב של ספרות יידיש. לאחר חיסולה של תרבות יידיש בברית המועצות ושקיעתה האטית של הפעילות התרבותית בארצות הברית התחילו רבים לראות בישראל המרכז של יידיש בה"א הידיעה.⁹

כדומה למרכזים אחרים, גם בישראל עמדה השירה במרכז העשייה הספרותית ביידיש, ואילו הפרוזה זכתה למעמד משני. אך הסיפורת שנכתבה בארץ ביידיש מהווה נדבך חשוב ולא מוכר בספרות ובתרבות הישראלית, חלק מן הספרות הישראלית הרב-לשונית שנכתבה (ונכתבת גם היום) בערבית, בגרמנית, ברוסית, בפולנית ובשפות אחרות. זמן ניכר הייתה הכתיבה ביידיש הגדולה שבספרויות הללו. ב-1949 החל להתפרסם בישראל הרבעון הספרותי **די גאלדענע קייט** (שרשרת הזהב) בעריכתו של אברהם סוצקבר, שהיה לבמה המרכזית של ספרות יידיש ברחבי העולם, ושעודד בייחוד את פרסום יצירותיהם של סופרי יידיש בארץ (הרבעון המשיך להופיע עד 1995). בשנות החמישים והשישים נדפסה ספרות יידיש בישראל בכמות נוספות, ובעיקר בעיתון היומי **לעצטע נייעס**. מאמצע שנות החמישים ואילך נוסדו שלוש הוצאות ספרים ביידיש, שהתמידו בפעילות שנים רבות: הגדולה בהן הייתה הוצאת י"ל פרץ, שהוקמה הודות ליוזמה ציבורית שבה בלטו אנשי פועלי ציון שמאל; לצדה התקיימה הוצאת "המנורה" (בבעלות פרטית) ו"ישראל בוך", בהובלתם של אנשי מפ"ם.

9 Gali Drucker Bar-Am, "Our Shtetl, Tel Aviv, Must and Will Become the Metropolis of Yiddish": Tel Aviv – A Center of Yiddish Culture?", *AJS Review*, 41:1 (2017), pp. 111-132. **אני עפרן: ישראל בסיפורת יידיש הישראלית 1948-1967**, ירושלים: ידי צחק בן צבי, תשפ"א.

אך ככל שנקפו השנים גדל אתגר היצירה בידיש. בכל גל עלייה ממזרח אירופה הגיעו קבוצות גדולות של קוראי יידיש ודובריה, וחלקם הגדול אימץ בהדרגה את העברית כלשון תקשורת. ובכל זאת היו סופרים ומשוררים ותיקים וחדשים שהגיעו לישראל והמשיכו לכתוב בה יידיש. יידיש התקיימה בישראל במצב משונה: מצד אחד היא הייתה שפת האם של רבים מבני הארץ ומהאליטות הישנות והחדשות שלה, ומצד אחר היא הייתה שפה מודחקת ומושכחת. מצב זה השפיע רבות על כתיבתם של סופרי יידיש. משום כך יש בספרות זאת גם שיקוף של מערכת היחסים הסבוכה בין עברית ליידיש, ובין סמלים תרבותיים שונים בישראל במשך שנים רבות, ולמעשה עד היום.

***

מאחר שבמרכז המערך הספרותי של היידיש בישראל עמדה השירה, משוררים כאברהם סוצקבר, יעקב פרידמן, רבקה בסמן בן-חיים, רחל פישמן, בנימין הרושובסקי ורבים אחרים תורגמו ועדיין מתורגמים לעברית. מטרתה של אסופה זו היא להרחיב את התמונה, ולהציג לקוראי העברית את סיפורת היידיש הישראלית. אך חשוב להדגיש שהסיפורים הקצרים שבאסופה זו אינם מייצגים, וגם אינם אמורים לייצג, את הכר הנרחב מאוד של סיפורת יידיש שנכתבה בישראל.¹⁰ למעשה, זוהי טעימה בלבד מן המיטב של ספרות זו. הבחירה של 22 הסיפורים שנכללו באסופה נעשתה בידי העורך והמתרגמים בעיקר על סמך טעמנו הספרותי. מטבע הדברים בחרנו ביוצרים ובסיפורים שהיו קרובים ללבנו ודיברו אלינו במיוחד.

אחת ההעדפות המרכזיות במבחר היא לכלול בו סיפורים שעלילתם מתרחשת בישראל, באופן בלעדי או לפחות חלקי. כל היוצרים שסיפוריהם מובאים באסופה זו כתבו גם על מקומות אחרים,

10 הקוראים המעוניינים במבחר גדול ומייצג יותר של סיפורת היידיש בתקופת היישוב ובמדינת ישראל בשנותיה הראשונות מוזמנים לעיין באנתולוגיה המתורגמת מכאן ומקורב שמרדכי חלמיש הוציא לאור ב-1966. יש גם כמה אנתולוגיות מקיפות בידיש בנושא.

במיוחד על העולם שהכירו היטב במזרח אירופה. דוגמה טובה לכך היא הסיפור "כסף יהודי" מאת אברהם קרפינוביץ', שנכתב בישראל ב-1993, אך מתרחש רובו ככולו בוילנה שלפני המלחמה. יוצרי האסופה כתבו גם על צפון אמריקה ודרומה, אירופה המערבית ואוסטרליה, אך האסופה שלפנינו מתמקדת בסיפורים על ישראל ומציגה את היצירה של סופרי היידיש על רקע המציאות הישראלית. חשוב להדגיש בהקשר זה שספרות היידיש נכתבה ונקראה בישראל בהקשר כפול: הן כספרות ישראלית והן כהמשך לספרות יידיש שלפני מלחמת העולם השנייה ולספרות יידיש הגלובלית שהמשיכה להיכתב גם אחרי המלחמה ברחבי העולם. אצל כל הסופרים באסופה אפשר לחוש בקיומם של שני ההקשרים.

עשרת היוצרים שסיפוריהם מובאים כאן שונים מאוד זה מזה בסגנון כתיבתם, אך חולקים ביוגרפיה דורית דומה. רובם נולדו במזרח אירופה בשנות העשרה והעשרים, ועברו את אימי מלחמת העולם השנייה, אם בתופת הנאצי (רחל אורבך, ישעיהו שפיגל, לייב רוכמן, אברהם סוצקבר), ואם כפליטים בברית המועצות. חלקם גם עשו את צעדיהם הראשונים המשמעותיים כסופרים בישראל. רובם גם היו חלק מחבורת "יונג ישראל", או פרסמו את יצירתם בכתב העת ובסדרת הספרים שהוציאה חבורה זו, וכן בכתב העת די גאָלדענע קייט. רחל אורבך, ריקודָה פּוֹטֶשׁ וישעיהו שפיגל הם המבוגרים בחבורה, שכן הם נולדו בשנים הראשונות של המאה העשרים. רחל אורבך נודעה בעיקר בזכות עשייתה הציבורית בגטו ורשה, בפולין שלאחר השואה ובישראל, וכן כהיסטוריונית ועיתונאית. חלק מהסיפורים נכתבו בידי יוצרים המוכרים בעיקר כמשוררים, כגון אברהם סוצקבר וריקודָה פּוֹטֶשׁ, ואילו מנדל מאן, צבי אייזנמן ויוסל בירשטיין החלו את דרכם בכתיבת שירים ועברו לפרוזה זמן קצר אחרי שהגיעו לישראל. הסוגה המרכזית בפרוזה ביידיש בישראל הייתה הסיפור הקצר ולא הרומן רחב ההיקף, אם כי גם רומנים כאלה נכתבו בידי סופרי יידיש. ישעיהו שפיגל חיבר רומנים ארוכים לצד סיפורים קצרים ונובלות. יוסל בירשטיין היה סופר דו-לשוני שכתב רומנים ביידיש ולאחר מכן בעברית, אך נדמה כי דווקא בסיפוריו הקצרים הגיע לשכלול המרבי של אמנותו.

רוב הסיפורים באסופה נכתבו ופורסמו בשנות החמישים והשישים, תקופת הפריחה היחסית של ספרות יידיש בישראל, אבל כמה מהם נכתבו מאוחר יותר, עד לשנות התשעים של המאה העשרים. האסופה יכולה להיקרא גם כביטוי לשינויים שחלו בישראל, מהקמת המדינה ומלחמת העצמאות ועד תקופת מלחמת לבנון והאינתיפאדה הראשונה, מגלי העלייה ההמונית של המזרחים ושל ניצולי השואה ויישובם ב"כפרים נטושים" ובמעברות ועד לעלייה של יהודים מברית המועצות.

הסיפורים מציגים את ישראל המוכרת מן הספרות והתרבות העברית של התקופה, אבל עושים זאת מנקודת מבט שונה ואחרת. הפרספקטיבה של יוצרי היידיש על ההיסטוריה הישראלית מפתיעה לעתים קרובות בחדותה, וגם בהזרה שהיא עושה למה שנראה היום שגור ומוכר. נדמה שהקוראים יוכלו לזהות גם השפעות לא מעטות של הסיפורים באסופה זו על סופרים עבריים-ישראלים ידועים יותר או פחות.

שלא במפתיע עולה ברבים מהסיפורים חוויית השואה בתוך המציאות הישראלית. בספרות העברית מיעטו לטפל בנושא זה באותן שנים, או נגעו בו בכפפות משי, וניצול השואה ממלא בה בדרך כלל את תפקיד ה"אחר". בכתביהם של סופרי יידיש הישראלים מופיעה השואה תמיד – בגלוי או בסמוי – בפרספקטיבה אישית ומשפחתית, כחלק מהזיכרון של הגוף והנפש שממשיך להיות נוכח בהווה בדרכים שונות. ואף על פי כן תהיה זו טעות לקרוא סיפורים כ"נאָטקע דער קאָטער" (נוטקה החתול) של אברהם קרפינוביץ', "די לוויה" (הלוויה) של לייב רוכמן או סיפוריו של אברהם סוצקבר כ"ספרות שואה" במובן המקובל של המושג, המקושר עם טקסים מקובעים ומוכרים של יום אחד בשנה. הסופרים השונים מציגים אסטרטגיות שונות לזיכרון ולשיקום, אך נדמה שבכל אחד מהסיפורים אין המדינה כשלעצמה מהווה נחמה מספקת, ודרכי השיקום, אם הוא אפשרי בכלל, הן אחרות.

"פגישה" ("אָ באַגעגעניש"), כשמו של אחד מסיפוריו של צבי אייזנמן, היא נושא מרכזי בכל הסיפורים שבאסופה – המפגש עם החיים בישראל, עם העולים הוותיקים והצברים, עם המלחמות והשכול, עם

החיים הקשים בשיכונים שבשוליים, עם השכונות והכפרים שנכבשו או ננטשו על ידי תושביהם הערבים (ראו את הסיפורים "בין עצי הזית" של בירשטיין ו"ליד חורבות אפולוניה" של מנדל מאן), עם עולים מארצות ערב ועם הנופים של שפת הים, המדבר והגליל. במפגשים טעונים אלה נוצר מתח תמידי בין החדש והמפתיע לבין המוכר ממקומות אחרים: וילנה, ורשה, לודז', מוסקבה, מלבורן או עיירות קטנות במזרח אירופה. "הגשר" ("די בריק"), המופיע ככותרת של אחד מסיפוריו של ישעיהו שפיגל, הוא מטאפורה מרכזית נוספת בסיפורים אלה. הרצון והכורח לחבר בין החיים במרכזים היהודיים בחוץ לארץ בעבר ובהווה ובין החיים בישראל בולט מאוד, לצד הניסיון להטמיע משהו מהעולם הישן ומעולמה של יידיש בתוך נופי הארץ. באופן ממשי או מטאפורי מתרחשים הסיפורים "במקום ששמים נושקים לים", כשמו של הסיפור של צבי אייזנמן ("וואו דער ים מיטן הימל...") שממנו לקוחה הכותרת של האסופה.

גם מבחינה סגנונית יש באסופה מגוון רחב: מסיפורים ריאליסטיים ועד סיפורים אימפרסיוניסטיים ופנטסטיים שחרגו לעתים קרובות מן הנורמות המקובלות בסיפורת העברית של היוצרים הידועים כ"דור בארץ" ו"דור המדינה". לפעמים המספר מדגיש את היידיש כשפת דיבור חיה ונושמת של הדמויות, את ההבדלים בין היידיש, העברית ושפות אחרות במרחב הישראלי שבו מתרחשת עלילת הסיפורים, אבל גם את נקודות ההשקפה ביניהן. יש סיפורים שבהם הפרווה דחוסה כמו שירה, סיפורים בעלי עלילה זורמת וסוחפת, וסיפורים שבהם הקוראים צריכים להתאמץ כדי לזהות את סדר האירועים, זמנם ומקומם.

רוב הסיפורים באסופה נכתבו בידי גברים, ואין זה מקרי. אף שנשים כתבו פרוזה ביידיש בישראל, נראה כי נוכחותן בשירה הייתה דומיננטית יותר. דוגמאות בולטות הן שיריהן של רבקה בסמן בן-חיים, ריקודה פוטש ורחל פישמן, שהם ממיטב שירת יידיש בישראל. שלושה מסיפוריהן של ריקודה פוטש, רחל אורבך ומְלֶשָה מאלי כלולים באסופה זו. פוטש הייתה בראש ובראשונה משוררת שכתבה גם פרוזה. סיפוריה – כגון "המרובה" ("די מרפֿבה") המובא כאן – עוסקים בעיקר בירושלים, בנופיה ובאנשיה. רחל אורבך התפרסמה בזכות מאמציה לאסוף ולפרסם עדויות על השואה, והייתה בין הניצולים

השותפים להקמת "יד ושם", אך היא גם כתבה פרוזה עיתונאית וסיפורית (ביידיש וכן בפולנית), ו"שיר הערש" המופיע כאן הוא דוגמה לכתובתה על החיים במדינת ישראל. מְלֶשֶׁה מאל, שנולדה בלודז' ב-1913, זכתה להכרה ולפרסים כשהגיעה לישראל כסופרת צעירה. ספרה "צווי וועלטן" (שני עולמות) התפרסם בתל אביב ב-1963. היא הפסיקה לפרסם סיפורים לאחר מכן, אולי משום שהרגישה שהגיעה לדרך ללא מוצא מבחינה אמנותית, ודווקא בשעה שבה התרחבה והתפתחה הספרות העברית הנשית בישראל. הסיפור הארוך והמורכב "דער פֿאַרהאַנג" (הווילון), שיש בו נקודת מבט חמקמקה של הדמות הראשית חנה (חנצ'ה), הוא דוגמה טובה לאפשרויות הכתיבה הנשית הישראלית ביידיש שלא הגיעו לכלל מיצוי.

***

חלק מן הסיפורים המובאים כאן תורגמו קודם לעברית, לעתים תוך כדי השמטות ובעריכה שכללה שינויים רבים. לרבים מן המתרגמים של סיפורת יידיש בשנות החמישים והשישים הייתה נטייה להגביה את המשלב הלשוני כדי להתאימו למקובל בספרות העברית בת הזמן. באופן כזה ניטשטשו לא פעם ההבדלים הסגנוניים בין סופרים וסיפורים שונים, ולעתים אף ההבדלים בין משלבי שפה שונים בתוך אותו סיפור. חשוב להדגיש שהאפשרויות הסגנוניות שעמדו לפני הכותבים סיפורת ביידיש היו שונות במידה ניכרת מהאפשרויות שהעמידה הכתיבה הספרותית בעברית. מאמצע המאה התשע-עשרה, עוד מימיו של מנדלי מוכר ספרים "יוצר הנוסח", התמודדו כותבי העברית עם קשיי הייצוג של שפה מדוברת אמינה, ואילו הכותבים ביידיש עמדו לפני אתגר אחר – הצורך בהרחבתה ובהגבתה של שפת העם. ככל שרבתה הכתיבה ביידיש פנו סופריה לסגנונות רבים ומגוונים והעמידו ספרות עשירה ורבת מבע, ששאפה לשקף את השפה המדוברת ובה בעת ניהלה דיאלוג אינטנסיבי עם הספרות היהודית והעולמית המודרנית. המסורת הזאת אפשרה לסופרי יידיש לייצג את הדיבור ברחוב הישראלי באופן שאולי לא היה אפשרי בעברית הספרותית של שנות החמישים והשישים.

מאז ועד היום התפתחה העברית הישראלית והשתנתה ללא הכר, ואתה גם המקום של השפה המדוברת – זו הנחשבת לתקנית, וזו הטבועה בסימני הסלנג – בתוך הספרות. תהליך ההתגמשות הזה מאפשר למתרגמים עכשוויים לנסות ולייצג בעברית את היידיש באופן ראוי, לתרגם לשפה גבוהה את מה שנכתב כך בשפת המקור ולשמור על רוחה המדוברת של היידיש בטקסטים הרגישים לאופיה של השפה העממית החיה. דור חדש של מתרגמים – ובהם סופרים, מבקרים וחוקרים שיידיש היא חלק חשוב בעבודתם – עמלו על התרגומים של אסופה זו מתוך ניסיון להפגין רגישות להבדלים ולסגנון הייחודי של כל יוצר ושל כל סיפור, ובחיפוש אחר מקבילה הולמת בעברית גמישה ומשוחזרת. אם הסיפורים נגישים לקוראים, משימתנו צלחה. נותר לנו רק לקוות שהסיפורים הללו, שלא זכו בזמן פרסומם המקורי לקהל קוראים רחב בישראל, יגיעו בלבם של רבים.

שחר פינסקר